

DERVİŞLERİN NEVBETİ

MUSTAFA BATUHAN BOZKURT, ISSA GOLITZEN FARAJAJÉ

K

UR'ÂN'DA müminlerin “ayakta, oturarak ve yanları üzere yatarken” yani her hâlde Allah'ı zikrettikleri beyan olunmuştur.¹ Bu

meyanda ‘zikrullah’a mahsus bir mekan olarak İslam tarihi boyunca sayısız tekke ve zaviye inşa edilmiş, bu dergahlarda “Allah’a ulaşan yollar, yeryüzündeki ruhların sayısındadır”² prensibinden hareketle farklı meşrep ve mekteplere mensup dervişler, kendi hâllerince Allah'ı zikretmiş, bu zikir çeşitleri ‘pir’ adı verilen tarikat müctehidlerince usul ve erkan hâline getirilmiştir. Bu usullerin en karakteristiklerinden biri hiç şüphesiz ‘nevbe’ ayinidir.

Tasavvufi kaynaklar nevbenin çıkış noktası olarak, Peygamber Efendimizin Medine-i Münevvere’yi teşrifini göstermektedirler. Bilindiği üzere Efendimizin Medine’ye yaklaştığını haber alan Medine halkı, kendisini evlerin damlarına ve yol kenarlarına dizilerek, ellerinde def ve davullarla hep bir ağızdan “Tala’al Bedru Aleynâ” (Ay Doğdu Üzerimize) neşidesini söyleyerek karşılamışlardır. Nevbe ayini de en açık ifadesiyle bu hadisenin yeniden canlandırılmasıdır. Bunun için İstanbul’daki dergah mensupları şayet tekkedeki bir ayine iştirak ediyorlarsa bu neşideyi okurlar, çeşitlerini aşağıda sunacağımız sair nevbelerde ise bir saygı göstergesi olarak bu neşideyi okumaktan sarf-ı nazar ederlerdi.

Günümüzde kullanılan ‘nöbet’ kelimesi, Farsçadaki nevbet kelimesinin bozulmuş hâlidir, bu kelime Arapçada nevbe (نوبة) şeklinde yer almaktadır ki, sondaki ‘yuvarlak tâ’nın (ة) okunmadığı bu telaffuz ‘nevbe’ kelimesinin de esasını oluşturur. Nevbet genel anlamı ile, hükümdarlık alametlerinden biridir.³ Zülkarneyn’in (as) Balasagun’daki sarayına nispet edilen bu alamet, hakanın kapısının önünde muayyen vakitlerde icra edilen bando merasimini

ifade etmektedir. Orta Asya’daki Türk devletlerinde ‘köbürge’ adı verilen davul, hükümdarlık nişanesi olarak çalınmakta ve İbn Haldun’un tespitine göre Türkler bu hususa dikkatle riayet etmekteydi.⁴ Ayrıca yakın coğrafyada bulunan İranî topluluklarda da nevbet âdetine rastlanmaktaydı. Nitekim büyük Fars şairi Firdevsî; “Perde-dârî mîkoned der kasr-ı Kayzer ankebût / Bûm nevbet mîzedend der târem-i Efrâsiyâb” (Örümcekler Kayzer’in kasrında perdedarlık yapıyor / Baykuşlar Efrâsiyâb’ın kulelerinde nevbet vuruyor) beyti ile nevbeyi bir hükümdarlık alameti olarak zikretmektedir.

İlk olarak Abbasilerde saray teşrifatına giren nevbet, bu dönemde Arapların sıklıkla kullandığı def ve zilin yanında kös, nakkare, zurna ve nefir gibi çalgılarla renklenmiştir. Bu tarihten itibaren bilhassa Türk-İslam devletlerinde mühür, tuğ ve davul bir bağımsızlık nişanesi olmaya devam etmiştir. Ancak yazımızın mevzuu bu çeşit nevbe değildir.

Yunus Emre “dervişlik ne güzel sultanlık imiş” buyurmuştur. Gönül mülkünde sultan olan dervişler de, bir saltanat nişanesi olarak tekkelerinde nevbet çıkarma âdetini sürdürmüşlerdir. Bilhassa imparatorluk coğrafyasındaki tekkelerde nevbe, saltanatlı bir merasimdir. İşbu merasimlerde tekke musikisinin bütün sazları bir ağızdan boy gösterir. Bu nedenle tarikat kültürü araştırmacısı Cemaleddin Server Revnakoğlu nevbe için ‘tekke bandosu’ ifadesini kullanır.⁵

Balkanlar’dan Suriye’ye kadar geniş bir sahada icra edilen nevbe; İstanbul tekkelerinde daha çok bayram günleri ve ‘leyâl-i mübâreke’ (mübarek geceler) adı verilen kandil gecelerinde icra edilirdi. Bununla beraber şeyh ailesinin düğün ve sünnet merasimi gibi özel vakitlerinde de nevbe çıkar, lakin icra edilen usul daha sade olurdu. Bu hallerde “Tala’al Bedru” neşidesi okunmazdı. Binaenaleyh, İstanbul tekkelerinde nevbenin üç

türünün mevcudiyetinden bahsetmek mümkündür. Bunlar; Yenikapı Mevlevihanesine mahsus nevbet, Bayram Haftası Nevbeti ve Tulûb-i Nevbe merasimleridir.

YENİKAPI MEVLEVİHANESİNİN NEVBETİ

İstanbul'a has olan nevbe merasimlerinden biri Yenikapı Mevlevihanesi ve Merkez Efendi Tekkesi arasında bayramlarda icra edilen nevbe merasimidir. Rivayete göre Halvetî Şeyhi Merkez Efendi, Yenikapı Mevlevihanesinin inşa edileceği yerde "Buradan Hz. Mevlana'nın kokusunu alıyorum" demiş, Mevlevihane ise Merkez Efendinin vefatından yaklaşık 45 sene sonra aynı yerde inşa edilmiştir. Bu meyanda birbirine komşu ve kardeş olan iki dergah arasında bir ünsiyet peyda olmuştur. Bu yakınlığın bir alameti olarak bu iki dergah nevbe merasiminde bayramlaşır. Söz konusu dergahlar arasında yapılan nevbeti Yenikapı Mevlevihanesi müntesibânından olan Tahirü'l-Mevlevi şöyle anlatıyor:

Yenikapı Mevlevîhânesinde sabah namâzı kılındıktan sonra ihvân, Şeyh dâiresinin önünde toplanır, Şeyh çıkar. Hep birlikte Merkez Efendi Tekkesi'ne giderler. Orada bayram namâzını edâ ederler. Namazdan sonra Mevlevî şeyhi, Hazret-i Merkez'in önünde duâ ve gülbank okur; Merkez şeyhi ile bayramlaşır. Evvelce gönderilmiş olan kudümler, iki kişinin omzunda olduğu, arkasında kudümzenler ve neyzenler bulunduğu halde peşrev çalınarak Mevlevîhâne'ye gelinir. Cümle kapısından içeri girilince terennüme hitâm verilir. Şeyh, niyâz penceresi önünde duâ eder ve gülbank okur. Ondan sonra hâricden gelmiş olanlar, Şeyh dâiresinde Şeyh ile bayramlaşırlar. Daha sonra elîfî somat kurulur. Orada Şeyh ve çilekeş dervîşler bulunur. Kavurma, lokma denilen Mevlevî pilâvı ve pelteden ibâret olan yemek yendikten sonra dervîşler Şeyh ile bayramlaşırlar. Sonra duâ edilir.⁶

BAYRAM HAFTASI NEVBETİ

İstanbul'un bazı tekkelerinde bayramı takip eden hafta bayram neşesinin izharı olarak zikrullah

meydanında tekkede bulunan ne kadar ritim aleti varsa kullanılırdı. Sevinç göstergesi olan bu merasim ritim sazların çokluğuyla zikrullah başka bir heybet katardı. Bazı dergahlar ise, bu nevbeti, özel günlerden önceki 'istikbal haftası'nda da icra ederlerdi.⁷

TULÛB-İ NEVBE

İstanbul tasavvuf kültürüne Tulûb-i Nevbe denilen merasimin girişi 18. yüzyılda; İstanbul'a Rifaî, Sadî ve Bedevî gibi daha çok Arap menşeli tarikatlerin gelişimiyle olmuştur. Bu merasimde ritim sazlarından başka sazlar pek tercih edilmezdi. "El kudümü veya nakkare denilen küçük kudüm, halîle ve mazhar yani bendir" olmak üzere ritim sazlar tercih edilirdi.

Nevbenin tertibine dair kaynaklarda muhtelif bilgiler bulunmaktadır. Genel hatlarıyla bu merasim; nevbenin takdimi, "Nevbe Salâtı," 'aktâb-ı erbaa'nın anılması ve nevbe vurarak ilahi ve şuşul (Arapça güfteli ilahi) okumaktan ibarettir. Ayinin başlangıcında nevbenin İslam'da caiz olduğuna dair özel bir takdim okunur, ardından halîle ve nakkareler şeyh efendilere ve şeyhzadelere, mazharlar ise dervîşlere özel bir usul ile takdim edilirdi. Sonra şeyh efendi veya zakirbaşının riyasetinde, ilahi veya şuşul okunmadan sadece nevbe vurulurdu. Bundan sonra nihavent makamında ve kendine has bestesiyle "Nevbe Salâtı" olarak bilinen eser, ya zakirbaşı tarafından ya da cumhuren okunurdu.⁸

Tulûb-i Nevbe'nin "Nevbe Salâtı"ndan sonraki fasılları hakkında da farklı bilgiler bulunmaktadır. Son dönem Sadî şeyhlerinden Raşid Efendinin tarifiyle salâtın sonra nevbenin icra edildiği tekkenin mensup olduğu tarikatın piri hangi zat ise onun ismi anılır ve onun isminin geçtiği ilahiler okunur. Akabinde sırasıyla 'aktâb-ı erbaa' ismiyle bilinen İslam âleminin dört büyük velisi Hz. Abdülkadir-i Geylanî, Hz. Ahmed er-Rifaî, Hz. Ahmed el-Bedevî, ve Hz. İbrahim Düssûkî'nin ve bu isimlere dâhil olan Hz. Sadeddin Cibavî ve Hz. Ebu'l-Hasan Şazelî'nin isimleri anılır ve onlarla ilgili medhiyeler farklı

fasıllar şeklinde okunur. Şeyh Raşid Efendiye göre bu isimler zikredildikten sonra "Küllü tarik" denilir ve artık başka ilahiler ve şuşuller de okunurdu.⁹

Revnakoğlu'nun anlatımıyla tekkenin pirinden başlayarak dört büyük veli, nevbe takdimi esnasında özel bir şekilde anılırdı. Takdimden sonra Tulûb-i Nevbe merasimi üç fasıldan oluşmaktaydı. İlk fasıl oturarak icra edilirdi ve herhangi bir ilahi okunmadan sadece nevbe vurulurdu. Sonrasında bu merasime has olan "Nevbe Salâtı" okunur, ikinci fasılda ayağa kalkılırdı. Bu esnada "Tala'al Bedru Aleynâ" ve "Kaside-i Bürde" gibi neşideler okunurdu. Nevbenin üçüncü faslı ise 'demdeme faslı' olarak bilinirdi. Demdeme faslında vurulan ritim ağır olduğundan herkes rahatça iştirak etmekteydi. Toplu bir musiki icrası olan ve doğru icra edilmezse ritim sazların çokluğu sebebiyle kötü bir sada yaratabilen Tulûb-i Nevbe'de edep eksik olmazdı. Usulü bozan olursa şeyh efendi veya zakirbaşı kendisini "Agâh ol!" veya "Kardeş, birleş!" diye ikaz ederlerdi.

Son dönemin meşhur nevbezenleri (nevbe vuranlar) arasında olan Arif Efendi'nin tertip ettiği bir Tulûb-i Nevbe bulunmaktadır. Bu tertibin fasılları, makam şeklidir ve Uşşak, Sabâ, Hicaz Kürdî ve Segâh makamlarından oluşan özel bir tertibi bulunmaktadır. Arif Efendinin tertibinde de aktâb-ı erbaa anılır, lakin bu anma "Nevbe Salâtı"nın takip eden ikinci fasılda hepsinin isminin geçtiği "Şey'en li'llah yâ sâhibe's-sırrı'l-mübîn" diye başlayan şuşul ile yerine getirilir.¹⁰

Tulûb-i Nevbe merasimi İstanbul'a Arap tarikatlarla gelmiş olması hasebiyle şuşul ağırlıklı icra edilirdi. Tekkenin musikisinden sorumlu olan zakirbaşının idaresinde olan merasim, zakirbaşının bilgisine göre bir ila üç saate kadar sürebilirdi. Bu nedenle nevbe yönetmek bir maharet sayılırdı. Bu bağlamda Tulûb-i Nevbe merasimini özel kılan yönlerden biri cehrî zikirsiz icra edilen bir tarikat usulü olmasıdır. Nevbe vuranlar içlerinden "Allah" diye zikrederlerdi. Bu merasimde insanlar, dil ile değil

ritim sazlarıyla zikretmekteydi, demek mümkündür.

Şeyh Raşid Efendinin işaret ettiği gibi nevbe; “Bütün mahlukat Allah’ı zikreder” âyetinin bir yansımasıdır ki, gören gözler için bu ayinde nakkareden bendire, halîleden kudüme bütün sazların Allah deyişine şahit olunur. Erzurumlu Emrah hazretleri bu hâli tenkit edenler için şöyle buyurmuştur:

Gel meclise sofi hele bir dinle bu râzı / Fehm et ki bu sâzın nedir Allah’a niyâzı / Hak Hak çağırır telleri burdukça kulağı / Ârif olan anlar bu rumûzâtı bu râzı

Bu prensip, nevbe ayininin her safhasında görülür. Mesela bazı tariflere göre nevbenin başında bütün mahlukatın Hakk’ı zikrettiğini ifade etmek için Efendimizin “hurma kütüğünün konuşması” (Sütûn-i Hannâne/Üstüvâne-i Hannâne) mucizesini anlatan *Mesnevi* beyitleri seçilir ve kendine mahsus bir beste ile okunurdu.

Her ne kadar bir asırdır o haşmetli ve heybetli merasimler yapılmıyor ise de bu geleneği kısmen devam ettirmeye gayret gösteren ocaklar mevcuttur.

Sine tablin kal’a-i aşkında çalmak derd ile

Muttasıldır pâdişâhım, günde bin nevbet değil!

NOTLAR

- 1 Âl-i İmrân Suresi, 191. âyet.
- 2 Beyazid-i Bistamî’ye atfolunan meşhur bir kelam-ı kibardır.
- 3 Erdem Kaya, “Türk Ordu Geleneğinde Askeri Müzik Olgusu”, *İdil Sanat ve Dil Dergisi* 1/3 (2012): 93-105.
- 4 Haşmet Altınöççek, “Türk Kültür Dünyasında Uygur Askerî Müziği”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 2 (2016): 243-250.
- 5 Cemaleddin Server Revnakoğlu, “Nevbe Vurmak Ne İdi, Nasıl Yapılırdı?” *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarikat Kültürü*, haz. M. Doğan Bayın, İsmail Dervişoğlu, İstanbul: Kırkambar Kitaplığı, 2003, s. 325-326.
- 6 Aynur Demir, “XX. Yüzyılda Şeref bin Hasan Tarafından Düzenlenen Yazma Dinî Güfteler Mecmûası”, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 32.
- 7 Yüce Gümüş, “Tulûb-i Nevbe’ye Dair”, *Keşkül Dergisi* 34 (Bahar 2015): 116-121.
- 8 Tuğrul Inançer, “Sâdıllık/Sâdıllıkte Zikir Usulü ve Müsiki”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 7, İstanbul: Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı, 1994, s. 394-395.
- 9 Şeyh Raşid Efendi’nin Samiha Ayverdi Hanım ile yaptığı mülakat (Kaydı bize ulaştıran Tuğrul Fayda Beyefendi şahsında Cenân Vakfının gayretkeş üyelerine medyun-ı şükranız).
- 10 Demir, age, s. 27-30.
- 11 Nurhan Atasoy, *Derviş Çeyizi: Türkiye’de Tarikat Giyim Kuşam Tarihi*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2005, s. 252.

